

М. І. Козак

Полонський завод художньої кераміки

ПОЛОНСЬКИЙ ЗАВОД ХУДОЖНЬОЇ КЕРАМІКИ — підприємство, що спеціалізувалося на виготовленні продукції з фарфору. Наявність у м-ку Полонне Новоград-Волинського пов. Волинської губ. (нині місто Шепетівського р-ну Хмельницької обл.) та його околицях покладів вогнетривких глин, каолінів, польового шпату й кварцу, що складають основу фаянсової та фарфорової маси, сприяло заснуванню та розвитку в 19 ст. трьох фарфоро-фаянсових підприємств. Одне з них — невелике кустарне виробництво з виготовлення кам'яних та санітарних виробів, засноване А. Бахмутським на південно-західній частині с. Горошки (нині в межах Полонного), ймовірно, 1865—70. На початку 20 ст. підприємство перейшло у власність Н. Шутого-Гладкого, а від 1905 його орендував А.-Л. Бричка, який перепрофілював виробництво на виготовлення популярних у той час різноманітних фігурок, «уцяцькованих туалетних та інших фарфорових дрібничок і посуду». Спочатку на заводі працювали переважно члени його родини. Фарфорову масу готували вручну, а для здешевлення продукції підбирали такий склад, щоб вона сплавлялася при температурі 1100—1200°С. Окрім звичайної білої маси, використовували підфарбовану окислами солей металів, внаслідок чого вона набувала зеленкуватого або синюватого відтінків. Виробництво було зосереджено у 2-х невеликих дерев'яних сільських хатах, відділ оздоблення — в одноповерховому житловому будинку. Поряд жила сім'я А.-Л. Брички. Вироби виготовляли в бісквіті без покриття поливою. Випал здійснювали один раз на місяць в одній простій круглій горновій печі, що забезпечувала місячний прибуток 300—400 руб. Серед асортименту — статуетки, кашпо, вази і вазочки в поєднанні з фігурками людей, тварин, птахів, рослин, ягід, а також різні дрібні туалетні набори, флакони, чорнильниці, попільнички. З метою оздоблення окремі частини одного скульптурного зображення відливали з маси двох різних кольорів; зі зміною стилю й смаків споживачів вироби розмальовували; деякі з них мали ознаки стилю модерн. Продукцію заводу розраховано переважно на задоволення потреб покупців середнього достатку. Серед широковідомих — фігурки «Коваль», «Купальниці», «Русалка», «Танцівниця», «Хлопчики», «Олені», «Журавель», а також кашпо, вазочки та ін. — «Японська ваза», «Китайці», «Дуби», «Слони» тощо. З метою оновлення та урізноманітнення асортименту А.-Л. Бричка їздив на

великі базари та ярмарки Волині й Поділля, приглядався до виробів ін. заводів, купував їх, копіював і впроваджував у виробництво. Місцеві жителі називали його підприємство «ляльковим заводом Брички». У публікаціях 1909—10 повідомляли, що на заводі випускали до 10 000 штук різних фігурок, продуктивність виробництва складала 3 000 руб., кількість робітників — 14—21. У 1915 продуктивність виробництва зросла до 6 000 руб., а А.-Л. Бричку вже називали власником заводу, на якому «виробляють вишуканий фарфоровий посуд і дрібнички». Мистецтвознавець [Л. Долинський](#) назвав окремі вироби заводу того часу «типовим продуктом модерністського стилю» та «типовим зразком занепадницьких смаків». У перші роки більшовицької влади в Полонному завод А.-Л. Брички продовжив свою роботу, але невдовзі великі державні податки змусили власника звернутися по фінансову підтримку до Полонського ощадно-позичкового виробничо-кредитного товариства. Допомогу згодилися надати за умови, що він організує нове виробництво на місці націоналізованого горщечного цеху М. Шварцмана на території с. Правохоморне (нині в межах Полонного). Після ремонту будівель та встановлення нового горна туди перевезли з Горошок обладнання, матеріали та форми. Наприкінці 1925 почали працювати 20 робітників, частина з яких — колишні працівники заводу. 1927 підприємство перейменували в промислову артіль «Керамік», а А.-Л. Бричку як бригадира призначили керівником (невдовзі за рішенням місцевої влади його усунули з посади й вислали за межі Полонного). На виробництві вже було задіяно близько 35 осіб. В асортименті продукції артілі 1920—30-х рр. з'явилися нові за тематикою вироби, ідеологічно спрямовані на популяризацію змін та подій в державі, — скульптурні зображення різних політичних діячів, письменників, робітників, селян, спортсменів, військових, льотчиків тощо. 1941 артіль підпорядковано Українській художньо-промисловій спілці. Її працівники налагодили випуск більше 70-ти нових зразків на сучасну тематику — «Т. Шевченко», «І. Франко», «М. Гоголь», «О. Пушкін», «Шахтар», «Буряковод», «Молочниця», «Футболіст», «Волейболістка». За місяць виготовляли близько 8 тис. штук виробів. З початком 2-ї світової війни виробництво зупинили, але за наказом німецького окупаційного режиму 1942 роботу відновлено. У цехах працювали близько 20-ти робітників, які виготовляли переважно гончарні горщики, що збували на місцевому ринку. Після повернення радянської влади артіль продовжила випуск виробів з довоєнного асортименту.

1946 розроблено новий рецепт фарфорової маси; усю скульптуру виготовляли у фарфорі, але випалювали її в бісквіті. Розмальовували лише половину виробів від загальної кількості. 1954 всі скульптурні зображення, окрім погрудь та плакеток із барельєфними зображеннями різних державних діячів і відомих осіб, покривали поливою. 1956 артіль «Керамік» підпорядковано тресту «Укрфарфорфаянс» та перейменовано на П. з. х. к. Того ж року освоїли розпис скульптур підполивними фарбами й солями окислів металів, для більшої привабливості прикрашали їх золотом. Усі нові зразки скульптури надходили з Київської спілки художників та Київського експериментального кераміко-художнього

заводу. Найбільш поширені сюжети 1940—50-х рр. — зображення історичних і політичних діячів, робітників і колгоспниць із знаряддями їхньої праці, літературні персонажі, фігури в костюмах різних національностей. Скульптура мала притаманну для того періоду в'ялу манеру ліплення, надмірну деталізацію одягу, фігур, облич, рук. Недостатню декоративність компенсували розмальовуванням яскравими фарбами насичених кольорів та позолотою. Для випалювання надполивних фарб використовували електричні муфельні печі. Особливим попитом користувалися «Тарас Бульба», «Гопак», «Людмила», «Іван-Царевич», «Любить — не любить», «Травнева ніч», «На ковзанці», «Ладусі», «Перша буква», «Першокласниця», «Лижник», «Діти з голубами», «Юний геолог». Від 2-ї половини 1950-х рр. колектив заводу поповнювався новими фахівцями — технологами, інженерами-технологами, художниками. Серед останніх — випускники Київського училища прикладного мистецтва, Одеського художнього училища, Миргородського керамічного технікуму, зокрема К. Бистрицька, М. Бобік (1970—95 — головний художник), О. Чередник, М. Моцак, Г. Погрібна, Т. Шуляк. В асортименті виробів переважали скульптури на національну тематику з відображенням життя й етнічних особливостей українського народу («Перебендя», «Гопак», «Танок з подолянкою», «Оксана», «Омелько», «Український сувенір», «Зустріч на полонині», «Коломийки», «Аркан», «Гуцульські музики», «Лісова пісня»); створювали скульптури на російську та радянську тематику («Російський танок», «Російський перепляс», «Матрьошка», «Ох, яблучко...», «Червоний витязь», «Червоний барабанщик»), а також на дитячу («Дівчина з пташкою», «Хлопчик з метеликом», «На ковзанці», «Юна співачка»).

Найбільшого розвитку завод досягнув у 1970—80-х рр.: збудували новий горновий цех, живописно-муфельний корпус зі складом готової продукції, за рахунок чого значно розширилася загальна виробнича площа; окрім фарфорової пластики, розпочали випуск окремих предметів побутового посуду (чайників, цукорниць, глечиків, бокалів, масельничок, сільничок, свічників); збільшили кількість різних наборів для напоїв. У 1980-х рр. на підприємстві виготовляли понад 70 найменувань сувенірно-подарункових виробів, а загальний річний випуск продукції складав 5 млн штук, з них — 1 млн скульптурних зображень. Близько 75 % від загального випуску скульптури промисловими підприємствами СРСР були вироби полончан. Серед комплектних виробів виготовляли набори чайників «Полонський», «Горобина», «Лужок», «Перлина», «Народний», «Квітковий»; сервізи для кави «Троянда», «Сувенір», лікерні набори «Риба золотиста», «Риба кобальтова», «Золота птаха». Вази з високохудожнім ручним розписом створювали переважно з нагоди ювілейних дат для показу на виставках. З молодих художників-скульпторів заводу відзначилися В. Албул, Т. Будник, В. Данильчук. На початку 1990-х рр. відбувся спад виробництва. У зв'язку зі зменшенням попиту на вазочки та скульптуру запровадили випуск сувенірних штофів та фляг різної тематики, здебільшого у вигляді типових українських персонажів та відомих історичних осіб. Вироби П. з. х. к.

користувалися попитом як в Україні, так і за її межами; їх експонували на виставках досягнення народного господарства, на міжнародних виставках та ярмарках, експортували в Польщу, Чехію, Словенію, Угорщину, Італію, Туреччину, Фінляндію, Канаду, США, Йорданію, Ліван, Тайвань. Його колектив від повоєнних років очолювали директори Л. Петровський, П. Юрчук, М. Логінов, А. Суріков, Г. Бижко, А. Давидов, В. Карнафель, Г. Забідовський. 2006 завод припинив діяльність.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Памятная книжка Волынской губернии на 1897 годъ. Ж., 1897, 1909, 1915;
2. Долинський Л. В. Український художній фарфор. К., 1963;
3. Краткая история Полонского завода художественной керамики. 1895—1966. Полонне, 1966;
4. Петрякова Ф. С. Украинский художественный фарфор (конец 18 — начало 20 ст.). К., 1985;
5. Полонский завод художественной керамики: Каталог. К., 1986;
6. Паска В. А. Документи ЦДІА України (Київ) про історію Полонщини другої половини XIX — початку XX ст. // Мат. міжнар. наук.-практ. конф. «Полонному 1000 років». Полонне, 15—17 червня 1995 р. Полонне, 1995;
7. Полонщина — наш рідний край: Посіб. К., 2000;
8. Карпинская-Романюк Л. Л. Полонский завод художественной керамики. История. Каталог. Биографии. Марочник. Хм., 2013;
9. Школьна О. В. Фарфор-фаянс України XX століття: У 2 кн. Кн. 2. К., 2013.

Бібліографічний опис:

Полонський завод художньої кераміки / М. І. Козак// Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2023. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-878974>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).